

Ralph Raico

Klasický liberalismus
ve 20. století

LIBERALNÍ INSTITUT
PRAHA
1990

RALPH RAICO

KLASICKÝ LIBERALISMUS VE 20. STOLETÍ

Překlad M. Matoušková
Recenze J. Schwarz

LIBERALNI INSTITUT
PRAHA
1990

V roce 1974 získal F.A. Hayek Nobelovu cenu za ekonomii, prestižní cenu v tomto oboru. V roce 1977 toto ocenění získal Milton Friedman a v roce 1982 jeho přítel a kolega na Chicagské universitě, George Stiegler. V roce 1986 byla tato pocta udělena Jamesi Buchananovi, absolventu Chicagské university, z University George Masona.

Kromě snad několika málo zaujatých odpůrců o uděleních těchto cen nebylo pochyb. Každý z laureátů se značně a brilantně zapsal do historie vědy. Z pohledu pozorovatele by se tato ocenění z historického hlediska mohla zdát překvapením. Všichni tito muži se zabývali tou kterou formou politické filosofie, která ještě několik let předtím neměla dobrou pověst a dokonce byla většinou intelektuálního světa odsuzována. Tato filosofie se nazývá klasický liberalismus. Nabízíme Vám alespoň částečně historii jeho rozmachu, útlumu a znovuzrození.

Co byl liberalismus

18. století ukázalo světu zárodek hnutí, které se později stalo známým jako liberalismus (*). Liberalismus hlásal osvobození cesty od systému státního dozoru a kontroly, který byl tehdy typický v "západním světě". Jeho rozkvět může být částečně charakterizován heslem *laissez-faire*: ponechte lidem samostatnost, nechte je být, s jejich ekonomickou aktivitou, s jejich náboženstvím, vyznáním a kulturou, s věčnou otázkou po naplnění jejich života.

K rozvoji tohoto hnutí, které zasáhlo celou společnost Severní Ameriky, přispělo mnoho velkých myslitelů. V čem může spočívat "prehistorie" liberalismu v 16. a 17. století? V ekonomických pracích pozdních španělských scholastiků, v činnosti stoupců náboženské tolerance v Holandsku a britské Severní Americe, v Anglii, kde působil John Milton, levererři a John Locke. Klíčová myšlenka této osvobozující filosofie zazněla poprvé z úst Roberta Overtona, jednoho z vůdců levererů:

Každému jednotlivci v přírodě jsou dány individuální vlastnosti k tomu, aby se nenechal

nikým utlačovat, ovládat a usurpovat. Pro každého platí, že pokud je sebou samým, má svůj majetek. Jinak nemůže být sebou samým a nikdo jiný nesmí předpokládat, že se ho zbaví bez očividného porušení a znesvěcení principů přírody, pravidel spravedlnosti a rovnoprávnosti mezi lidmi. "Můj" a "tvůj" bez toho nemůže být. Žádný člověk nemá právo omezovat, má práva a svobody a naopak... (2)

Koncem 18. století se hnutí nesmírně rozrostlo. Mezi jeho přívrženci můžeme najít taková jména a školy jako Adam Smith, Jeremy Bentham, filosofičtí radikálové Thomas Paine, Voltaire, Turgot, fyziokraté Condorcet, Wilhelm von Humboldt, Thomas Jefferson a James Madison.

Tito myslitelé se samozřejmě neshodli ve všech svých názorech, hovoříme o **obecné tendenci** jejich názorů. Nebyli ani odloučení a oddělení od společnosti v jakémsi skleněném zámku akademické abstrakce.

1. Jejich nové myšlenky byly vyvolány a podmíněny novými formami sociálního života, které se objevily v jejich době (3).
2. Nezůstali sami, liberální myšlenky vyvolaly odezvu u všeho vzdělaného a sociálně uvědomělého obyvatelstva, což se později odrazilo v tématech universitních přednášek, v literárních kruzích, časopisech a novinách, pomáhajících tomu, aby masová politická hnutí a strany byly nakloněny těmto reformám.

Převážná část vývoje od roku 1780 do roku 1880 je historií větších či menších změn v rámci stávajících institucí pod vlivem liberálních myšlenek. Zrušení otroctví a nevolnictví, svoboda práce s možností zaměstnání pro všechny talentované, řád práva a zdrženlivosti ze strany policejní síly, garance práv a svobod, svoboda tisku a víry, rozmach emancipace a práv žen, svobodný obchod mezi národy, to byly pouze některé ze změn, které s sebou přinášel liberalismus. Kde se objevily, tam se projevil vzrůstající negativní postoj k válce, naděje na mír, založený na volném

obchodě, zvýšený důraz na lidskou důstojnost těch, kteří se nenarodili silní a privilegovaní a poprvé v historii určitá míra nebo lépe předpoklad prosperity pro většinu lidí. Terminologie říká, že společnost se pohnula z režimu, nazvaného "status" a založenému na donucení, k režimu "smlouvy", založenému na dobrovolném spojení. Zrodil se nový svět (*).

Významným prvkem tohoto světa byl růst životního standardu pracujících mas, převážně žijících v bídě a strádání. Je to důležité proto, abychom mohli pochopit, že hlavním cílem liberálů bylo zlepšení materiálních podmínek všech společenských tříd, zvláště dělníků a rolníků, kteří tvořili většinu obyvatelstva. Liberálové přesvědčili, že tohoto cíle lze nejlépe dosáhnout prostřednictvím ekonomické svobody, která by podle nich vyvolala nebývalý růst. Svoboda práce, stabilní akumulace kapitálu, více účinných forem průmyslové organizace, volný obchod, levná vláda a proinovační sociální klima představovaly hlavní tendence, které měly uspokojit všechny produktivní členy společnosti.

Vzestup kolektivismu

Koncem 19. století idea liberalismu začala ustupovat do pozadí. Pohledy na společnost se stále více začaly odlišovat od liberálního pojetí, které chápalo společnost jako souhrn dobrovolných vztahů mezi vzájemně působícími individui vedoucích k vzájemnému prospěchu, k opačnému pojetí společnosti jako entity samé o sobě, povznesené nad pouhá individua a převtělené ve stát. Tato doktrína je známá jako kolektivismus. Liberalismus se svou tendencí k omezení státní moci stále více a více zastarával. Někteří kolektivisté se soustředili na kritiku liberální koncepce harmonického vývoje všech produktivních tříd prostřednictvím systému soukromého vlastnictví a tržní ekonomiky.

Obvykle se nazývali socialisty nebo sociálními demokraty ti, kteří tuto koncepci nazvali "kapitalismem", a označili ji jako zdroj skutečného zla moderního života. Ať už to bylo cílem nebo ne, posílili státní moc a zmenšili oblast volné kooperace mezi jednotlivci.

Jiná skupina kolektivistů v tomto období stále příměji

a zcela vědomě prosazovala státní moc. Byli to nacionalisté a imperialisté, kteří pohlíželi na silnou vládu jako na něco, co je schopno vést zemi k "nevyhnutelnému" boji s jinými zeměmi, což pokládali za podstatu lidského života a historie. Mnozí z nich se na tento boj dívali dokonce jako na jeden z nejdůležitějších úkolů státu v otázce zachování "rasové čistoty" národností, čemuž mohla přispět také segregace práva a diskriminace přistěhovaleckého práva. Tito nacionalističtí kolektivisté byli často dokonce antisemity, pohlížejícími na Židy jako na par excellence ztělesnění něčeho, co nenáviděli na moderní liberální a individualistické společnosti.

Liberálové opět bojují, ale marně

Liberálové opustili svá společenská postavení a znovu se dali do boje. Mezi literárními díly této doby najdeme knihy Herberta Spencera **Člověk versus stát** (1884), pozdější eseje Williama Grahama Sumnera o Zapomenutém člověku (1884) a proti španělsko-americké válce (1898), sbírku **Obhajoba svobody** (1891) vydanou Thomasem Mackayem a **Socialistickou tyranii** (1893), neúnavného francouzského zastánce volného trhu Yvese Guyota. Postoje těchto pozdních liberálů jsou nejlépe vyjádřeny v Spencerově "zákonu rovné svobody": "Každý člověk má svobodu k tomu, aby dělal vše, co si přeje, ale ne proto, aby omezoval svobodu někoho jiného."⁵ Od této doby se věrnost tomuto principu stala výchozím bodem té nejodhodlanější a nejpevnější formy liberální doktríny.

Přesto se skupina liberálů začala zmenšovat. Ve Spojených Státech a v Británii byla dokonce jejich jména zastánci rozkvétající státní moci odstraněna. Když Joseph Schumpeter začal psát svou monumentální knihu **Historie ekonomické analýzy**, cítil, že bude muset upozornit čtenáře, že podle "ekonomického liberalismu" jímž mínil "laissez-faire", nebo teorii, že "nejlepším způsobem jak podporovat ekonomický rozvoj a všeobecný blahobyt je odstranění pouta ekonomice soukromého podnikání a ponechat ji svému osudu".

Čtenář by si měl tuto definici uchovat v paměti,

neboť tento pojem nabyl od roku 1900 a obzvláště od roku 1930 mnoho rozdílných ve skutečnosti většinou protikladných významů. Nejvyšší, i když nezamýšlenou poklonou byla široká paleta přílehlavých názvů, kterou pro něj vymysleli odpůrci systému soukromého podnikání. (4)

Z tohoto důvodu je doktrína prosazovaná liberály v 18. a 19. století nazývána **klasickým liberalismem**.

První světová válka, coby částečně výsledek kolektivistických trendů, uspíšila zhroucení liberalismu. Moc na celém světě se odvrátila od jednotlivce a jeho dobrovolných svazků k donucovacímu státnímu aparátu. Velcí vůdcové liberalismu sklonku 19. století už nebyli naživu, několik málo představitelů klasického liberalismu, kteří se dožili poválečných let, bylo čím dále, tím více izolováno. Dobovou situaci zneužil italský fašistický vůdce Benito Mussolini, který pro svoji filosofii získal bezpočet lidí, ať "levicových" či "pravicových":

Moje filosofie stojí proti klasickému liberalismu, který se zrodil jako reakce na absolutismus a jeho vyčerpanou historickou úlohu, kdy se stát stal vyjádřením svědomí a vůle lidí. Liberalismus odmítl stát ve jménu jednotlivce, fašismus znovu prosazuje práva státu jako výrazu reálné podstaty jednotlivce... Liberalismus kvetl jen polovinu století... . Od roku 1870 do roku 1914 začalo období, během kterého dokonce vysocí kněží liberálního náboženství museli uznat úpadek své víry... dnes musí liberální víra zavřít dveře svých zpustošených chrámů... všechny politické naděje následujících dnů jsou antiliberální... (7)

Když psal Mussolini tyto řádky (na počátku 30. let), zdálo se, že liberalismus dosáhl svého nejhlubšího úpadku ve sféře praktické politiky, zastíněn nejen fašismem a revolučním marxismem, ale v demokratických zemích fabiánským socialismem, "Novým údělem" a podobnými intervencionistickými programy. Nyní šlo o to pokusit se

o jeho obnovu na nejvyšší úrovni myšlení.

Síla myšlenek: Ludwig von Mises

Nic není tak podceňeno, jako síla myšlenek, tvrdil John Maynard Keynes, původce vlivné antiliberální doktríny 30. let:

Myšlenky ekonomů a politických filosofů jsou silnější, jestliže jsou obecně chápány, ať už jsou pravdivé nebo ne. Ale světu vládne něco jiného... moc zákonných zájmů je značně nadsazena ve srovnání s postupným neoprávněným zásahem myšlenek... dříve nebo později to budou myšlenky, ne zákonné zájmy, co bude nebezpečné pro dobro nebo zlo (e).

Bylo by těžké najít lepší příklad analýzy Keynesových výroků, než je v pracích člověka, který stojí na počátku obrození klasického liberalismu ve 20. století (který byl ve skutečnosti kritikem Keynesovy politiky inflace), rakousko-amerického ekonoma a sociálního filosofa Ludwiga von Mise.

Od 20. let byl Mises vůdcem rakouské ekonomické školy, která zdůrazňovala, že ekonomická věda je založena na logice individuálního jednání (f). V roce 1922 Mises publikoval *Socialismus* (19), mistrovskou kritiku všech moderních forem socialistické doktríny. O mnoho let později napsal Misesův přítel a žák F. A. Hayek o vlivu knihy, která jistě osvětlila mnohé mladým myslitelům doby:

Když se *Socialismus* poprvé objevil v roce 1922, jeho vliv byl hluboký. Postupně, ale důkladně pozměnil názor mnoha mladých idealistů, vracejících se na své university po I. světové válce. Já vím, byl jsem jedním z nich... *Socialismus* sliboval splnit naše naděje na rozumnější a spravedlivější svět. A potom přišla tato kniha. Naše naděje byly zničeny. *Socialismus* nám řekl, že jsme se na řešení situace dívali

z nesprávného pohledu. Mnoho mých současníků, kteří se později stali velmi známými, ale kteří se pak navzájem neznali, prošlo stejnými zkušenostmi: Wilhelm Röpke v Německu, Lionel Robbins v Anglii jsou pouze dva příklady... **Socialismus** šokoval naši generaci... (11).

Nejen v Evropě, ale i ve Spojených státech, Latinské Americe a všude jinde ve světě se stal Mises nejlépe kvalifikovaným hlasatelem a představitelem klasického liberalismu první poloviny 20. století (12).

Misesovy práce se zabývaly oblastí peněz a úvěru, metodikou ekonomie, sociální filosofií a jinými oblastmi. **Lidský čin** (1949) je jeho **největším dílem**, mnohými považovaný za nejdůležitější obecné pojednání o ekonomii v tomto století. Ale jeho nejznámějším dílem je bezesporu **Socialismus**. Ukázka, že racionální ekonomická kalkulace, schopná alokace výrobních faktorů mezi různé potenciální uživatele, je nemožná v systému, kde soukromé vlastnictví bylo zrušeno, tj. v socialismu. S touto myšlenkou se klasický liberalismus vrací opět jako ofenzivní doktrína, která, v zápasu za soukromé vlastnictví a tržní ekonomiku, bojovala za pouze uskutečnitelné prostředky nutné k slušnému životu pro všechny. Socialismus se ukázal jako nic víc než přelud. Pokračující význam Misesových argumentů můžeme dokázat pomocí dnešních "příběhů z prvních novinových stránek" z Budapešti, Varšavy, Pekingu a Moskvy.

Vznikají nová centra: New York, Londýn a Chicago

Vliv Misesových myšlenek se rozšířil díky jeho slavným seminářům na Vídeňské universitě, které navštěvovali později známí ekonomové, sociologové, filosofové a historikové. Misesova schopnost inspirovat studenty se stala legendární. Henry Simons, jeden ze zakladatelů Chicagské ekonomické školy, dokonce napsal, že "soudě dle jeho mnohých studentů", byl Mises "největším žijícím učitelem ekonomie" (13).

V roce 1940 Mises opouští Vídeň, aby uprchnul před nacisty a stěhuje se do New Yorku, kde jeho druhý seminář na Newyorské universitě zaujal druhou generaci dychtivých

studentů. Mezi nimi byli Murray Rothbard, Israel Kirzner a Hans Sennholz, kteří pokračovali v rozvíjení doktríny rakouské školy a vychovali si své vlastní studenty. Mezitím začíná Hayek působit na London School of Economics. Zde se klika protržně orientovaných ekonomů rozvinula okolo Edwina Cannana a sira Arnolda Planta, Lionela (později lorda) Robbinsa, W. H. Hutta a Ronalda Coase. Ekonomové z London School of Economics vedli rozhodující bitvu s ortodoxním socializmem v britských akademických kruzích, a tím pomohli udržet naživu myšlenky klasického liberalismu po druhé světové válce. V Německu Wilhelm Röpke, který byl silně ovlivněn Misesem, vedl od roku 1933 skupinu liberálních akademiků a po válce měl hlavní vliv na ministra hospodářství Ludwiga Erharda, autora německého "ekonomického zázraku" 50. a 60. let.

V roce 1944 Hayek publikoval malou knihu, která se stala senzací - *Cestu do otroctví*. V ní varoval, že tendence ke státnímu hospodářskému plánování, která se stala mezi intelektuály populární, by vedla demokratické země k metodám totalitní kontroly, proti čemuž bojovali lidé během II. světové války. Stejnou myšlenku rozvinul historicky a velmi podrobně Mises ve své knize *Všemohoucí vláda*, kterou vydal ve stejném roce.

V roce 1950 přešel Hayek na Chicagskou universitu. Byl jmenován profesorem na katedře sociálních studií a brzy navázal osobní styky s prominentními reprezentanty jiných společenských věd, stejně jako členy obchodních a právních škol, obzvláště s Miltonem Friedmanem, Georgem Stieglereem a Aaronem Directorem. Ekonomové v Chicagu, od 30. let vedení Frankem Knightem, se značně přeorientovali na volný trh. Existovaly zde sice rozdíly v metodologii od rakouské školy, ale přesto podpořili a rozvinuli závěry Rakušanů o významu soukromého vlastnictví a trhu. Zvláštní význam americké školy spočíval v tom, že ukázala krach vládních intervencionistických programů. Mladší ekonomové, studující v Chicagu, pokračovali v učení na UCLA, Virginské universitě, Rochesterské universitě i jinde a nabízeli alternativu keynesiánství a intervencionismu.

Americké kořeny ve "Staré pravdě"

Ve Spojených státech ve 30., 40. a 50. letech existovali i jiné zdroje znovuzrození klasického liberálního hnutí, a to mimo ekonomii. Pozoruhodná škola politických vědců, z kterých se zrodili nadaní publicisté, bývá často nazývána jako "Stará pravda". Patří sem Albert Jay Nock, John T. Flynn, Felix Morley, Frank Chodorov a Garet Garrett. Znamý dopisovatel H. L. Mencken, jehož zájmy byly spíše literární, byl rovněž spojen s touto skupinou. Středem jejich pozornosti byla ukázka nebezpečí ústavní vlády, kterou Američané odědávna uctívali, nebezpečí rozmachu státní moci, která přinesla "Nový úděl" a americká účast ve válkách 20. století.

Některé z těchto autorů to vedlo k hlubším analýzám o růstu etatismu, zvláště v knize Jay Nocka **Náš nepřítel, stát** a v žurnalistických pracích Franka Chodorova, Nockova přítele a žáka (13). John T. Flynn ve své knize **Jak pochodujeme** a Garet Garrett ve své knize **Byla revoluce** (obě publikované v roce 1944) kriticky zhodnotili výsledky nekonečné války a příprav na ni v duchu tradičních amerických svobod a vnoření mocných společenských tříd, nyní závislých na zbrojařské mašinerii. Spolu s několika přáteli založil Felix Morley, president Haverfordské vysoké školy a nakladatel Washington Post, časopis nazvaný Human Events, kde analyzoval, jak "globalismus" "Nového údělu" postupně ale radikálně měnil americkou republiku.

Ačkoliv všichni tito autoři zastávali principy klasického liberalismu, jejich důraz na americké tradice individualismu a omezené vlády, svým způsobem tradice klasického liberalismu, vedl k tomu, že začali být označováni jako "konzervativci". (A. J. Nock, ve 20. letech považovaný za zapáleného radikála, byl po náporu "Nového údělu" označován jako "reakcionář", ačkoliv zastával stejné názory jako předtím.) (14) Tento terminologický zmatek mezi "konzervatismem" a "klasickým liberalismem" se čas od času projevuje až do dnešních dnů.

K mnoha přívržencům liberalismu patřil také nemalý počet autorů, nazávislých a silných, co do charakteru "pevných individualistek" ve svém osobním životě, které ve

svých pracích ocenily myšlenku klasického liberalismu. **Zjevení svobody** Rose Wilder Laneové a **Bůh stroj** Isabel Patersonové (obě publikované v roce 1943) zastávaly individualismus jako neodmyslitelnou podporu dynamiky a kreativity, které poznamenaly Západ a především americkou společnost. Mnohem vlivnější byla ruská emigrantka Ayn Randová. Její antikolektivistická novela **Hymna** (poprvé publikovaná v Londýně v roce 1938) byla ve Spojených státech publikovaná Leonardem Readem, pozdějším ředitelem Losangeleské Obchodní komory. V knize **Zdroj** (1943) Randová pokračuje ve svých oslavách heroického individualismu s výrazným politickým poselstvím, které nyní zasáhlo statisíce lidí.

V roce 1945 si vydavatel knihy **Kristovo století** pozorující ohromný posun moci od společnosti ke státu, což doprovázelo II. světovou válku, zanařikal:

"Staromódní liberalismus, který se zakládal na víře v dobrovolnou spolupráci oproti vynucené spolupráci, víře v režim "smlouvy" oproti režimu "status", je v našem současném světě zcela mrtvý. Stejně tak staromódní liberál."

Zatím spisovatel cítil, že by mohl rozeznat ve společnosti "slabé šubání a hýbání". Zatímco dříve byly kritické hlasy "utlumeny hlasitým zpěvem, znějícím ze šťastně kolektivizované společnosti", nyní je začínalo být slyšet. Mises a Hayek, Paterson, Nock a Flynn jsou jejich původci. (17)

Obecná suchopárnost ideologického klimatu uprostřed poválečného období je popsána v pamětech Murraye Rothbarda, jednoho z nejvlivnějších myslitelů hnutí. Rothbard byl nešťastný ze stálého patolízalství státnímu intervencionismu a centrálnímu plánování ze strany každého akademicky respektovaného zdroje. Později, jako ekonom, absolvent Columbijské university, byl velice mile překvapen:

V roce 1946 začal na Columbijské universitě mladý profesor ekonomie z Brownské university. Byl to George J. Stiegler, později významný člen tržně

orientované Chicagské ekonomické školy. Vysoký, duchaplný, sebejistý Stiegler vstoupil do mohutné posluchárny s cenovou teorií a vytkl si za cíl zčásti shodující se levičáky prostřednictvím svých přednášek, které napadaly kontrolu nájemného a vyvracely zákony o minimální mzdě. Při vycházení ze třídy byl Stiegler obklopen ohromenými studenty... Byl samozřejmě potěšen, konečně tady byl pohled na volný trh intelektuální podstaty... Profesor Stiegler nás odkázal na brožuru, psanou jím a jiným protržně orientovaným ekonomem, Miltonem Friedmanem, **Střechy nebo stropy?** a publikovanou Nadací pro ekonomické vzdělání... což Stiegler objasňuje tím, že "nikdo jiný by tuto knihu nevydal" (16).

Tak se na intelektuální úrovni, na rozdíl od pole praktické politiky, chystaly změny. O deset let později už byla znatelná tendence k transformaci, signalizovaná v pracích ze 40. let. Autor z Harvardu zabývající se dějinami teorií 20. století v roce 1954 napsal:

Deset let stará publikace F.A. Hayeka **Cesta do otroctví** představovala velkou událost v intelektuální historii Spojených států... označila počátek pomalého obratu názoru jak v akademických kruzích, tak i na veřejnosti směrem k pozitivnějšímu hodnocení kapitalistického systému posledních deseti let. (17)

Začíná renesance

Nadace pro ekonomické vzdělání (FRE), která publikovala kritiku kontroly nájemného provedenou Friedmanem a Stieglerem, byla založena v roce 1946 Leonardem Readem, s pobočkami v Irvingtonu a New Yorku. Hlavním rysem FEE byl důraz na práva jednotlivce jako základu práva, jakož i ekonomické výkonnosti. Readovo ocenění rozmanitosti a kulturního pluralismu bylo vyjádřeno v jeho oblíbeném heslu: "Cokoliv, co je mírové". Pod jeho vedením FEE

podporovala a organizovala semináře k tématům prací představitelů klasického liberalismu, mezi nimi autorů jako Mises, brilantního francouzského ekonoma 19. století Frédéricu Bastiata a mistrovského ekonomického novináře Henryho Hazlitta, jehož kniha **Ekonomie v jedné hodině** byla prodána v tisících výtisků. Mezi zaměstnance Irvingtonské pobočky patřili také F.A. Harper a Bettina Biem Greavesová (která se účastnila Misesových seminářů na Newyorské universitě). Readův přístup a optimismus jsou patrné z jeho pojednání z roku 1951:

Když se procházíme 20. stoletím, vidíme, že intelektuální revoluce je v pohybu a ukazuje životnost, která může být přičtena k dobru jen neuhasitelnému duchu individualismu... To, že tento duch v současnosti zřejmý pouze menšině, nemusí nezbytně deprimovat ctitele svobody. Vše začíná od menšiny, počínaje jedincem přes několik nadšenců k většině (20).

Novinářské a organizační aktivity se rozvíjely. Henry Hazlitt a jiní obnovili Nockův časopis z 20. let, **The Freeman**. V roce 1953 Frank Chodorov založil sdružení studentů, založené na principech svobodné společnosti, které nazval Meziuniversitní společností individualistů (ISI). Toto sdružení se spojilo prostřednictvím Společnosti Mont Pélérin, neformálního mezinárodního sdružení vědců, které pomáhal založit F.A. Hayek, s podobnými aktivitami ve Spojených státech, Evropě a Británii a Latinské Americe.

Okolo roku 1960 se jádro obnoveného a nově se rozvíjejícího klasického liberalismu zformovalo i ve Spojených státech, se širokými mezinárodními kontakty. Novým bestsellerem se stala novela Ayn Randové **Atlas krčil rameny** (1957), která se pro svůj detailní pohled na svět, který byl z hlediska politického a ekonomického zcela liberální, stala populární. Avšak většího méně sektářského intelektuálního hnutí se ukázal být důležitějším v dlouhém období.

V roce 1960 předložil F. A. Hayek ve své knize **Ústava svobody** nejrozsáhlejší pojednání o základních myšlenkách klasického liberálního právního řádu, který se objevil během

několika generací. Obhajobu proti možnému nedorozumnění, vzhledem k jeho pozici, shrnul v epilogu "Proč nejsem konzervativce".⁽²¹⁾ O dva roky později Milton Friedman prezentoval přístup a politické názory Chicagské školy v knize **Kapitalismus a svoboda**. Ačkoliv tato přínosná, jaderná a obrazotvorná kniha nebyla hodnocena ve významných novinách a časopisech, bylo jí prodáno více než 400 000 kusů. Myslicí lidé byli postaveni hned před řadu zvláštních a nezvyklých otázek: Proč není zrušen státní monopol na vzdělání? Proč nejsou privatizovány pošty? Proč se nepracuje s koncesemi, obzvláště v medicíně? Více než která jiná kniha této doby pomohl **Kapitalismus a svoboda** probudit "liberální" Ameriku z její dogmatické dřímoty. Významné bylo, že Friedman protestoval také proti označování jeho názoru jako "konzervativního". Raději než být konzervativní, říkal, budu se ztotožňovat s tvrzením o středobodu individuální svobody. Z tohoto důvodu dává přednost tomu, být znám jako liberál.⁽²²⁾

Jeden z Misesových amerických žáků Murray N. Rothbard nejen zpracoval a rozšířil Misesovy myšlenky v oblasti ekonomie (zvláště v jeho práci **Člověk, ekonomika a stát** - 1962), ale také rozvinul všeobecnou a originální sociální filosofii, založenou na konzistentní aplikaci principů individuální svobody a soukromého vlastnictví. Kromě toho Rothbard dosáhl sjednocení ekonomie s obnovenou teorií přirozených práv a s přehledem myšlenek politických myslitelů "Staré pravdy". Spolu s historikem Leonardem Liggim znovuobnovil antimilitaristické a antiimperialistické prvky tradičního liberalismu, jejich charakteristika byla lepší než kterákoliv jiná v druhé polovině 20. století. Liggio se také stal nejvýznamnějším ze skupiny mladších vědců, kteří začali hluboce studovat bohaté americké a zvláště evropské klasické liberální myšlení, z něhož se mnoho ztratilo z obzoru během plynulých desetiletí socialistické nadvlády. Co se týče Rothbarda, nejlepším výrazem jeho pozice je pravděpodobně kniha **Za novou svobodu** (1973)⁽²³⁾. V této a jiných pracích se termín **libertarianismus** užívá k označení minulé situace a nyní je tímto pojmem často nahrazován starší - **klasický liberalismus** z důvodu možné záměny s tím, co je nyní obvykle nazýváno

Institucionální forma

Kapitalismus a svoboda byla přepracovaná verze Friedmanových přednášek pod záštitou malé, ale důležité nadace ze západního pobřeží, Nadace Williama Volkerů. V 50. letech byla tato nadace nenahraditelná pro podporu výzkumu mnoha klasických liberálních vědců. Vedle Friedmanovy odvážné knihy série přednášek prezentované významnými vědci vyústila v napsání několika původních prací, včetně práce **Svoboda a federalismus** Felixe Morleyho a **Svoboda a právo** Bruno Leoniho (1961). Pro mnoho mladších účastníků znamenaly semináře sponzorované nadací intelektuální předěl. Tak se výdaje Volkerovy nadace, malé podle standardů velkých a známějších nadací, staly ve finanční terminologii 80. let opravdu "převodovou pákou".

Práce Volkerovy nadace byla aplikací procesu v Hayekově práci **Intelektuálové a socialismus**⁽²⁴⁾. Zde potvrdil, že existuje jistý druh hierarchie v rozšiřování myšlenek, které mohou změnit společnost. Ty jsou vymyšleny a rozpracovány několika originálními mysliteli, a jestliže se mají realizovat, musí být tvůrčím způsobem upraveny a rozšiřovány prostřednictvím prací, které se nakonec dotknou vzdělané veřejnosti. To je to, co už socialisté dělali předtím, argumentuje Hayek, a to je to, co mělo být uděláno stoupenci svobodné společnosti. Jestliže to dopadlo, jak to dopadlo, prvním příkladem Hayekova modelu v praxi byly práce Ayn Randové, jejíž názory na ekonomii a moderní ekonomickou historii vycházely většinou z Misesa a její romány a populární články četly miliony lidí.

Dalším příkladem Hayekovy metody byl v roce 1961 F. A. Harperem založený Institute for Humane Studies (IHS). Harper, profesor ekonomie v Cornellu, byl členem původního složení v FEE. Pracoval ve spolupráci s Volkerovou nadací, kde formuloval svou koncepci společenství vědců, které by "znovuustanovilo a znovuobnovilo tradice klasického liberalismu v interdisciplinárním měřítku a na nejvyšší úrovni vědeckosti"⁽²⁵⁾. Harper byl ovlivněn příkladem Výboru pro sociální myšlení na Chicagské universitě a předpokládal, že žádná samostatná disciplína nemůže předložit úplně

pravdivou a důvěryhodnou představu svobodné společnosti. Ta může vyjít pouze z plodných interakcí všech "společenských věd". Sledováním svého cíle po rozpuštění Volkerovy nadace založil Harper IHS, který se stal nástupcem Volkerovy nadace a začal uskutečňovat jeho program. Na počátku byl IHS omezen svým utaženým rozpočtem a personálem. Základní koncepce však měla rostoucí podporu. S Leonardem Liggim jako prezidentem do roku 1988 a Johnem Blundellem po něm si IHS vytvořil síť více než tisíce akademiků a mladých vědců a množství speciálních programů a začal plnit své speciální poslání. V roce 1989 byl institut IHS-Europe ustaven v Paříži.

Institucionální forma klasického liberálního hnutí se tak rozvinula, že by tomu mnozí ještě před několika lety nevěřili. Mezi těmito organizacemi byl také Liberty Fund založený v Indianapolis v roce 1960 jako výsledek myšlenky úspěšného nezávislého obchodníka Pierra Goodricha. Liberty Fund sponzoruje každý rok desítky seminářů a symposií, kde vědci, obchodníci a jiní intelektuálové přemýšlejí, sumarizují a rozvíjejí myšlenku svobody. Vydavatelství této nadace přetiskuje některé práce klasiků liberalismu přístupné skrovným prostředkům studentů.

Další úspěšný podnikatel, Antony Fisher, se rozhodl pomoci založením několika center pro rozšiřování idejí klasického liberalismu. Fishera, vyznamenaného jako hrdinu Královského letectva, přesvědčila Hayekova kniha **Cesta do otroctví**. Hayek ho přesvědčil, že může v budoucnosti naplnit svět svých myšlenek, a Fisher udělal to, že založil v Londýně velmi vlivný Institut pro ekonomické záležitosti a později nadaci ekonomického výzkumu Atlas, která pomáhá zakládat obdobné pobočky po celém světě. Síť Atlasu má nyní okolo 40 sesterských společností - v Evropě, Asii, Africe a Severní a Jižní Americe. Nadace Atlas je nyní formálně spojena a těsně spolupracuje s IHS.

Současné uplatnění principů klasického liberalismu

V 70. a 80. letech se plodnost myšlenek klasického liberalismu prokázala v pokračujícím uplatnění ve společenských vědách. V oblasti filosofie byla oceněna kniha **Anarchie, stát a utopie** Roberta Nozicka (1974), která

vychází z předpokladu, že "jednotlivci mají svá práva a jsou věci, které pro ně žádný jiný člověk ani skupina lidí nemůže udělat (bez toho, aby je nějakým způsobem neomezovali v jejich právech)" (26). Škola liberálních filosofů, zahrnující Tibora Machana, Erica Macka a Lorena Lomaskyho, vzkřísila tradice přirozených práv v souvislosti s rigorózním analytickým myšlením konce 20. století. Co se týče právní nauky, Richard Epstein zdůraznil ochranu individuálních práv v práci o veřejném právu a potřebu integrovat právo s ekonomickou teorií. Konkrétně říká, že "konec státu má podporovat svobodu a vlastnictví, tudíž že tato koncepce je chápána jako nezávislá na dřívější formě státu" (27).

Na poli psychiatrie a psychologie získal ocenění Thomas Szasz svými pracemi o mentálně postižených, pro které navrhuje omezit individuální svobodu a odpovědnost. Navrhuje pro ty, kteří jsou považováni za "mentálně nemocné" ústavní práva, jakož i závazky všech podrobit se trestu, když poruší práva jiných. Nedávno H. Tristram Engelhardt, Jr. s obzvláštní péčí a citem ohodnotil složitý komplex problémů obsažených v bioetice z hlediska respektování osobnosti a jejich vlastnických práv. (28)

Snad nejúspěšnější ze všech se stala Škola veřejné volby v ekonomických a politických vědách. Toto pojetí, které zastávala skupina vedená Jamesem Buchananem a Gordonem Tullockem, analyzuje politické dění prostřednictvím kategorií ekonomické vědy. Objasnila skutečnou (spíše než idealizovanou) podstatu vládních aktů. Kde se v minulosti obvykle předpokládalo, že vládní zásah byl jistou nápravou "tržních chyb", ukazuje Public choice, že takový zásah je sám o sobě často pokřivený, a to systematicky ve prospěch zvláštních zájmů oproti prospěchu většiny. Buchanan, mimochodem, vyjádřil svůj dluh vůči dřívějším evropským teoretikům v oblasti veřejných financí, zvláště švédskému ekonomovi Knutu Wicksellovi a několika italským vědcům, zvláště Amilcarem Furianimu. (29)

Mezitím mnoho vědců dalo vědět o pokračování své práce. Dokonce Hayek ve svých devadesáti letech napsal novou knihu pod názvem *Osudná nadutost*, která se objevila v prvním dílu jeho sebraných spisů a byla vydána vynikající skupinou

vydavatelů ve Spojených státech, Británii, Německu a Japonsku. Lesk životaschopnosti a rozmanitosti současného klasického liberálního hnutí dokazuje čtení příspěvku asi patnácti autorů na sympoziu nazvaném "Osudná nadutost" v časopise *Human Studies Review*⁽³⁰⁾.

Ještě jednou živoucí síla

Koncem 80. let celý vyspělý (a dokonce i nevyspělý) svět oživil a intelektuálně obohatil klasický liberalismus, který se stal významnou silou jak ve sféře ideí, tak jednání. Dokonce jeho nepřátelé, kteří jím nejednou triumfálně pohrdali jako staromódní a odumírající doktrínou, byli přinuceni argumenty a událostmi uznat velký význam přinejmenším některých z jeho stoupců. Například dlouholetý socialistický ekonom a polemik Robert Heilbroner napsal:

Je zde nicméně pozoruhodné zobecnění, které může být odvozeno z jinak odvozené historie demokracie. Je to politická svoboda moderní doby..., která se objevila jen v kapitalistických státech. Abych ukázal toto zevšeobecnění z té více negativní stránky, demokratické svobody se dosud neobjevily, kromě výjimek, v žádné zemi, která sama sebe nazývá ortodoxně antikapitalistickou...⁽³¹⁾

Jinými slovy klíčové argumenty Hayekovy *Cesty do otroctví*, Misesovy *Všemohoucí vlády* a Friedmanova *Kapitalismu a svobody* jsou potvrzeny. Protože je zřejmá argumentace týkající se svobodného trhu s jeho individuálními svobodami a ekonomickou výkonností, cituje francouzská Socialistická strana od roku 1980 Hayeka a Friedmana ve svém programu⁽³²⁾. Na počátku roku 1989 sociálně demokratický ministr financí Švédska uzavřel:

Schopnost tržní ekonomiky něco měnit a rozvíjet, a tím povzbuzovat ekonomický růst, učinila více pro odstranění chudoby a "vykořisťování dělnické třídy" než jakýkoli politický zásah do tržního

Tyto příklady představují obecný trend. Selhání marxistického socialismu, centrálního plánování a znárodnění v zemích třetího světa a bezpočetné programy státní intervence ve vyspělých zemích vedly národy k hledání fungující alternativy⁽³⁴⁾. Prostřednictvím této cesty se zrodila nová generace vědců, autorů a jiných intelektuálů, což bylo vlastně naplněním Hayekovy výzvy před 40 lety: "učinit filosofické základy svobodné společnosti ještě jednou živoucím intelektuálním problémem a realizovat ho jako úkol, který vyvolá duchaplnost a představivost v našich nejživějších myslích".⁽³⁵⁾

Tak můžeme v posledních letech vývoje klasického liberalismu ve XX. století pozorovat revoluční tendence. Stoupajícimu počtu myslících lidí tato doktrína nabízí pouze a právě racionální ideál: model společnosti založené na soukromém vlastnictví a nespoutaném trhu, vládu zákona a mír, kde žádný člověk nemá moc nad právy a svobodou jiných, kde každý jedinec může svobodně sledovat své vlastní hodnoty a životní plány a "nepřekračovat svobodu žádného jiného člověka".

Fakta a argumenty napomohly diskreditovat ideologické odpůrce klasického liberalismu, který se stále více a více lidí s nezávislým myšlením považuje za nejvíce odpovídající světu XXI. století.

Poznámky:

1. Viz bibliografie "Bohatství klasického liberalismu" v Palmerově studentském průvodci klasickou liberální školou, publikovaném IHS, s. 7-9
2. Citát Theodora Calvina Fease, "Hnutí levelerů". Studie historie a politické teorie Velké občanské války v Anglii (1916), 141-42. Právopis modernizován.
3. Jak poznamenala Joyce Applebyová, více a více myslitelů začalo objevovat "skrytou pravidelnost činnosti svobodného trhu... a tím se také náhodou setkali s možností a skutečností. Skutečností bylo, že individua činící rozhodnutí o sobě samotných a o svém majetku, určovala ceny na trhu. Možností bylo, že ekonomický racionalismus účastníků trhu by mohl nahradit ekonomický řád dříve zabezpečovaný úřady". Viz **Ekonomické myšlení a ideologie v Anglii v 17. století** (Princeton University Press, 1978, s. 187-188).
4. Nahlédni do přednášek Benjaminu Constanta "Svoboda starého ve srovnání s novým" (Cambridge University Press, 1988, s. 309-328), kde se nachází klasická analýza podstaty liberální moderny.
5. Herbert Spencer, **Sociální statika** (1851, New York: Augustus M. Kelley, 1969, s. 103). Spencerovy principy se stále ještě objevují o čtyřicet let později znovu v **Principech etiky** (1892-3, Indianapolis: Liberty Press, 1987, II, s. 62).
6. Joseph Schumpeter, **Historie ekonomické analýzy**, vyd. Elizabeth Boody Schumpeter (New York: Oxford University Press, 1954, s. 349).
7. Charles F. Delzell, **Středozezemský fašismus, 1919-45** (New York: Harper and Row, 1970, s. 94, 101-102).

8. J. M. Keynes, **Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz** (New York: Harcourt, Brace, and World, 1936, s. 383-4).

9. Pro úplné uvedení do problému viz Israel M. Kirzner, "Rakouská škola ekonomie", **New Palgrave Dictionary of Economics**, který vydali John Eatwell, Murray Milgate a Peter Newman (London: Macmillan, 1987, I, s. 145-51).

10. Ludwig von Mises, **Socialismus: ekonomická a sociologická studie**, přeloženo J. Kahanem (Indianapolis: Liberty Press, 1981).

11. F. A. Hayek, Předmluva (viz pozn. č. 10).

12. Podle F. A. Hayeka, Mises pracoval na "vytvoření nové soustavy liberálního myšlení mnohem systematictější a úspěšnější než kdokoli jiný... sám nám podal uzavřené pojednání o celém ekonomickém a společenském myšlení". F. A. Hayek, **Znovuzrození liberalismu, The Freeman**, 2, č. 22 (červen 28, 1952). Pro získání více informací o Misesově kariéře a objevech viz Murray N. Rothbard **Ludwig von Mises: Vědec, tvůrce, hrdina**. (Ludwig von Mises Institute, 1988).

13. Henry C. Simons, přehled Misesovy **Všemohoucí vlády, Letopisy Americké akademie politických a sociálních věd**, 236 (listopad, 1944), 192. Mezi účastníky Misesových vídeňských seminářů byli Fritz Machlup, Gottfried Haberler, Oskar Morgenstern a Eric Voegelin. Simonsův pohled je zajímavý také pro osvětlení některých rozdílů mezi ranou Chicagskou školou a Misesovým postojem.

14. Viz Karl Brandt "Život za svobodu a lidskou důstojnost - Wilhelm Röpke", **Modern Age** 10, č. 3 (léto 1966), s. 249.

15. Chodorov nebyl nikdy nudný a těžkopádný a často byl brilantním esejistou. Dobrý příklad Chodorovových prací můžete nalézt v **Zkrácených esejích: Vybrané práce Franka Chodorova**, vyd. Charlesem H. Hamiltonem (Indianapolis: Liberty Press, 1980).

16. Murray N. Rothbard, "H. L. Mencken: Radosný libertariánus", *New Individualist Review*, 2, č. 2 (léto 1962), 23.
17. Mortimer Smith "Individualismus se vrací", *The Christian Century*, únor 14, 1945, s. 202-4.
18. Ze Zrady amerického práva, nepublikovaný rukopis. Citováno s laskavým svolením autora.
19. H. Stuart Hughes, "Kapitalismus a historie", *Commentary* 17 (duben 1954), s. 407.
20. Citace z knihy H. Hazlitta, *Knihovna svobodného člověka: popisná a kritická bibliografie* (Princeton: Van Nostrand, 1956), s. 37.
21. F. A. Hayek, *Ústava svobody* (Chicago: University of Chicago Press, 1960), s. 397-411.
22. Milton Friedman, za asistence Rose Friedmanové, *Kapitalismus a svoboda* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), s. 6.
23. Revidované vydání, *Manifest libertariánismu*, publikováno v roce 1978 Collier Books v New Yorku.
24. F. A. Hayek, *Filosofické, politické a ekonomické studie* (Chicago: University of Chicago Press, 1967), s. 178-194.
25. John Blundell, "Institut for Humane Studies na Universitě George Masona", *Institute Scholar: A Review of Classical Liberal Scholarship*, 5, č. 1.
26. Robert Nozick, *Anarchie, stát a utopie* (New York: Basic Books, 1974).
27. Richard Epstein, *Tržby: soukromé vlastnictví a moc významného panství* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985), s. 5, č. 1.

28. H. Tristram Engelhardt, Jr., **Základy bioetiky** (New York: Oxford University Press, 1985), s. 5, č. 1.
29. Viz James Buchanan, **Fiskální teorie a politická ekonomie: vybrané články** (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1960), s. 24-74.
30. F. A. Hayek, **Osudná nadutost**. "Zvláštní symposium", **Humane Studies Review**, s. 6, č. 2 (zima 1988-89), vyd. T. G. Palmerem.
31. Robert L. Heilbroner, **Podstata a logika kapitalismu** (New York: Norton, 1985), s. 126.
32. Philippe Nataf, **L'Enjeu**, leden 1986, s. 26.
33. Citace z **The Economist**, duben 1, 1989, s. 42.
34. O mezihře příkladů a myšlenek v bohatství klasického liberalismu, viz článek Milтона a Rose Friedmanových **Rozmách lidských záležitostí**, vyd. Annelise Anderson a Dennis L. Bark v **Přemýšlení o Americe: Spojené státy v 90. letech** (Stanford: Hoover Institution Press, 1989), s. 455-468.
35. "Intelektuálové a socialismus", v F. A. Hayek, **Filosofické, ekonomické a politické studie**, s. 194.

Liberalní Institut

Dřevna 2, Praha 2, 120 00, Czechoslovakia
phone, fax: (422) 295701

Ing. Tomáš Ježek, CSc.
Předseda

Ing. Jiří Schwarz
President

Ing. Miroslav Ševčík
Vicepresident

Ing. Lenka Kališová, CSc.
Ředitelka

Ing. Miroslav Greguš
Vedoucí sekce žurnalistiky

PhDr. Olga Valtrová
Vedoucí sekce sociologie

Ing. Robert Holman
Vedoucí sekce ekonomie

PhDr. Ján Pavlík
Vedoucí sekce filosofie

JUDr. Martin Boháček
Vedoucí sekce práva

Copyright ©1990, by Prague Liberal Institute
All Rights Reserved

Prague Liberal Institute
Drevna 2, Prague 2, 120 00